

ПАВЕЛ СЕВЯРЫНЕЦ: «АФІЦЫЙНАЯ СУСТРЭЧА ЗЬ БЕЛАРУШЧЫНАЙ НА ПЕРШЫ ПОГЛЯД ВЫГЛЯДАЕ ЎБОГА ...»

Прадмова да серыі эсэ ў раздзеле «Беларуская культура» (з кнігі Паўла Севярынца «Люблю Беларусь»)

Афіцыйная сустрэча зь беларушчынай на першы погляд выглядае ўбога. Вам насустрач выходзіць вясковая дзяўчынка ў абавязковым фальклёрным строі, кланяецца, падаючы хлеб-соль на рушніку, а за кадрам рытуал суправаджаецца няхітрым пераборам цымбалаў з трэльлю жалейкі. Але нават тыповы шаблён нейкімі нязначнымі, інтуітыўнымі дотыкамі абуджае сэрца й чамусьці прымушае яго біцца часта й моцна. Нешта шчымлівае працінае наскрозь — і раптам, у празрыстым адкрыцьці, пачынае крынічыць глыбокая гармонія, уласцівая геніяльна простаі прыгажосці.

Беларуская культура — найбольш яскравае выяўленьне нацыянальнага ідэалу, пакліканьня, мэнталітэту. Шэдэўры беларускае культуры — паэзія Багдановіча, хіты «Песьняроў», або раманы Караткевіча — набліжаюць нас да вяршыняў Божага замыслу для Беларусі. Бо культура факусуе ў сабе ўсё паняцьце нацыянальнай адметнасьці.

Ladies and gentlemen! Дамы и господа! Шаноўнае спадарства!.. Дазвольце прадставіць вам: Беларуская Культура!

Вы яшчэ не знаёмыя? Для мяне складае вялікае задавальненьне пералічыць толькі некаторыя тытулы гэтае Ўвасобленае Сьціпласці:

— Першыя сярод усходніх славянаў помнікі пісьменьніцтва — пячатка Ізяслава і надпіс «Гороушна» на смаленскай карчазе.

— Другая, пасля італійскай, паводле сьпеўнасьці й мяккасьці, мова ў Эўропе — найчысьцейшая са славянскіх.

— Кнігадрукаваньне ВКЛ XVI-XVII стст., калі Беларусь стала адным з сусьветных лідэраў друку.

— Адна зь лепшых у Эўропе XVIII — пачатку XIX стст. сыстэма адукацыі, заснаваная езуітамі, піярамі й базыльянамі, зь Віленскім Унівэрсытэтам ды Полацкай Акадэміяй — сыстэма, здольная навучыць правілам шляхетнасьці нават мядзведзя з-пад Смаргоні.

— Вялікія філаматы й філарэты XIX ст.: Міцкевіч, Дамейка, Зан, Чачот.

— Анёлавы постаці віленскага барока, Мірскі замак і Нясвіскі палац, цэрквы-крэпасці ў Сынкавічах, Мураванцы, Камаях, Супрасьлі — бастыёны нашай архітэктурнай эўрапейскасьці.

Найярчэйшыя імёны мадэрнізму XX ст. — мастакі Казімір Малевіч ды Васіль Каньдзінскі, філэзаф Мікалай Бярдзьеў (беларус па мацярынскай лініі), кампазітар Ігар Стравінскі.

— Дзяржаўны гімн Польшчы «Марш марш Дамброўскі» й «Яшчэ Польшка не згінэла!» Агінскага, гімн Расеі — «Слаўся!» Глінкі, амэрыканскі «God Bless America!» Ірвінга Берліна (Ізі Бейліна з Магілева) — напісаныя ўраджэнцамі Беларусі.

— Беларуская паэтычнасьць, надзвычай масавая й рамантычная.

— Беларуская проза вайны XX стагодзьдзя, самая страшная й праўдзівая ў сьвеце: Быкаў, Адамовіч, Брыль, Пташнікаў, Алексіевіч.

— «Песьняры» — родапачынальнікі фальк-року ў СССР, савецкія «Бітлс», якім насьледавалі «Сябры», NRM, «Палац», «Тройца», «Крыві»...

— Агромністы дыяпазон народнага музычнага фальклёру.

— Нарэшце, цэлая галяктыка супэрзорак — заснавальнікаў іншых вялікіх культураў: Адам Міцкевіч, Сімяон Полацкі, Хведар Дастаеўскі, Міхал Глінка, Генрык Сянкевіч, Людвік Замэнгаф, Давід Сарноў, Марк Шагал...

Зрэшты, каб пералічыць усе вартасьці Яе Высокасьці, нам ня хопіць і сёньняшняга вечара. Таму — да сутнасьці. У самой Беларусі культура заўжды адыгрывала ролю нацыянальнага сховішча. Калі акупанты зьнішчалі дзяржаву, эканоміку, эліту, забаранялі імя й руйнавалі храмы — заставаліся толькі родная мова з матчыным малаком, ціхія сьпевы ў падпольлі ды схаваныя за печку кнігі. Беларусь прыніжалі, утопталі ў бруд, мяшалі зь зямлёй — але з кожнай вясной пяшчотная й настойлівая рунь прабівалася да сьвятла зноў.

Таму беларускі нацыяналізм часьцяком культурніцкі. Таму і культура ў нас такая «партызанская». Таму ў Беларусі дастаткова і слова шэптам, і некалькіх нотаў, і двух рыфмаваных радкоў, каб пазнаць свайго. «Культура» — наш пароль, пасья якога ворагі хапаюцца за рэвальвэр.

Беларуская культура выключна мяккая. Інтэлігентная, талерантная, ласкавая. Функцыя беларускасьці — зьмякчаць, расплаўляць любоўю, палагоджваць згодаю перададзенае і польскай, і расейскай, і габрэйскай культурамі — робіць сымбалам клясычнае беларускае мовы й сэнсам беларускага ўплыву мяккі знак.

Беларуская культура — унутрана сьветлая. Поўная белі, чысьціні, сьвятасьці. Адсюль лепшая адукацыя на Ўсходзе Эўропы, сусор’е асьветнікаў Сярэднявечча, дар навучаньня й настаўніцтва.

Беларуская культура — фэнамэнальна міжмоўная. Беларусь — зона актыўнага сынтэзу царкоўнаславянскай і лацінскай, расейскай і польскай, грэцкай і нямецкай, адраджэньня

іўрыту й вынаходніцтва эспэранта — арэна паразуменьня моваў на скрыжаваньні цывілізацыяў, сумоўя ў сумежжы Эўропы й Азіі, культуровага дыялёгу Ўсходу й Захаду.

Беларуская культура — напоеная стоенай сілай. Няяркай, не пыхлівай, стрыманай унутранай моцай, здольнай выбухнуць на паўсьвета фэномэнамі авангарднага мастацтва й псыхалягічнае прозы. Беларуская культура выразна місіянерская. Культура эвангельскай місіі, якая аддае сябе бліжняму цалкам, і практычна ніколі не пакідае нічога сабе — місіі, што збудавала культуры Польшчы, Расеі й Ізраілю.

Беларуская культура — гэта культура сьпеву. Жыцьця ў трымценьні галасавых звязак: ад нараджэньня да сьмерці, ад крыку немаўляці, энку й радасьці, гаманы й надзіва мэлядычнага маўчаньня — і да пакаяннага плачу. Сьпеву з самага сэрца — самотнага й любоўнага. Беларуская культура — гэта культура Слова. Ня проста слова як сэмантычнай адзінкі, як зерня вершу, кнігі, мовы, — але Слова Божага, Слова, Якое сталася целам.

Беларуская культура — гэта культура Сэрца. Сэрца ўсяе Эўропы. Культываванае чуйнасьці, адчуваньня, прачуласьці. Ёмішча эўрапейскае душы — трапяткой, вытанчанай, узьнёслай. Храма пяшчоты. Апошняй крэпасьці рамантыкі. Хрысьціянскай сарцавіны эўраатлянтычнае цывілізацыі, што аддае перавагу ўнутранай веры перад прыгажосьцю. Месца болю й канцэнтрацыі сумленьня. Сэрца, пульс якога б'ецца ў любое зьяве беларушчыны. Настолькі духовая — адна з самых хрысьціянскіх нават сярод эўрапейскіх культураў! — культура Эўфрасіньні, Тураўскага, Скарыны, Багушэвіча, поўная болю, пакаяньня й самаахвярнасьці, крыніца ўзьнёсласьці для Захаду й апостальскае асьветы для Ўсходу, натхненьня для аднаўленьня Ізраілю... Культура Ісуса Хрыста!

Бо беларуская культура — гэта культура духовасьці. Менавіта духовасьці, а ня проста прыгажосьці ці рамантычнасьці. Вось чаму ў нас застаўся ўсяго 1% музэйных каштоўнасьцяў, архітэктурных помнікаў ды артэфактаў — і безьліч вечных словаў. Наша старажытнасьць — гэта культура Бібліі. Наша Сярэднявечча — культура хрысьціянства. Наша адраджэньне — культура духу.

Беларушчына на першы погляд здаецца слабенькай, гатовай абамлець ад першай жа сустрэчы з сур'ёзнымі цяжкасьцямі й грандыёзнымі цывілізацыямі. Слабой настолькі ж, наколькі слабы сам чалавек. Але — вялікі парадокс закону Божага! — у малітве, пакаяньні, у любові й веры, у духу Хрыстовым беларушчына зьяўляецца адной з найвялікшых культураў сьвету.

Belle, бэль — цудоўна! Так на першай па мэлядычнасьці эўрапейскай мове выяўляецца сьветлавая сутнасьць беларушчыны. Беларуская культура — бліскучы дыямэнт нацыянальнае ідэі, гранёны й адшліфаваны 1000-гадовай гісторыяй, 100% празрыстасьці й ідэальнай агранкі — валяецца сабе практычна пад нагамі пасярод Эўропы. Яго лічаць то забаўным шкельцам, то таннай падробкай. Нават самі беларусы не даюць веры ўласным вачам — то мімаходзь падфутболяць дыямэнт, то аддадуць гуляцца дзецям. Але ж гэта

праўдзівы цуд сусьветнага парадку. Падыміце яго з бруду, абатрыце й дайце зірнуць экспертам — у іх захіне дух.

Цуд, якому няма цаны!

Пранізьлівы сьпеў «Песьняроў», патрыярхаў этнікі на 1/6 сушы, што вывелі нацыянальны фальклёр на плянэтарную арбіту, упакорылі беларускаю любоўю і Захад, і Савецкі Саюз; тых самых «Песьняроў», канцэрты якіх наведвалі бітлы, і пра якіх у разгар халоднае вайны амэрыканская прэса крычала: «Яны заваявалі Амэрыку!» Празрысты беларускі голас, галоўны нацыянальны інструмант, то паанёльску высокі, як у Барткевіча, то патырольску галавакружна-пералівісты, як у Забэйды-Суміцкага, то хрыпаты, як ва Ўладзімера Высоцкага ці рэзкі, як у Лявона Вольскага — але заўжды шчыры, моцны, насычаны пачуцьцём неверагоднае звонкасьці. Той самы голас, што робіць хітамі сьпевы Андрэя Макарэвіча, Юрыя Шаўчука, Алёны Сьвірыдавай, БІ-2 або «Красак».

Крышталёвая беларуская мова — самая чыстая з усіх славянскіх моваў, што навучыла акаць окаянную Москву, а затым і ўсю Расею, узбагаціла і паэзію Пушкіна, і прозу Буніна.

Бліскучы беларускі паэтычны дар высокага пачуцьця й натхнёнага патасу, што даў сьвету пачынальніка расейскага вершаскладаньня Сімяона Полацкага, патрыярхаў польскае літаратуры Каханоўскага й Міцкевіча, і эўрапейскага генія Багдановіча — і дагэтуль рыфмуе й рытмуе ўсё навокал ва ўсенародным захапленьні вершамі.

Вялікае кнігадрукаваньне XVI ст. (ВКЛ была ў тройцы сусьветных лідэраў!), сучасная менская паліграфія (найбуйнейшая база ва Ўсходняй Эўропе). Сьветланоснае барока Полацкай Сафіі, Глыбоцкага касьцёлу й Менскай Катэдры: ня дойдзітства, а ўспышка граняў, запаленая зь сярэдзіны! Глыбокая беларуская вайсковая проза Быкава й публіцыстыка Алексіевіч, вялікая драма чалавечае псыхалёгіі ў раманах Дастаеўскага, фільме «Ідзі й глядзі» або аповесьці «Сотнікаў». Па-дзіцячаму захапляючыя хіты «Беларусьфільма»: «Прыгоды Бураціна», «Чырвоны Каптурок», «Корцік», анімацыя Ўладзіслава Старэвіча, пэрсанажы Дыснэю, нарысаваныя Аліёй Пашкевічам ці сцэны беларускае батлейкі. «Тарас на Парнасе» ці самаіранічны «Сказ пра Лысую гару» — і нязбытна рамантычная, творчасць Караткевіча...

Беларуская культура будавала ў сэрцы Эўропы Божы храм з раманскага й бізантыйскага стыляў. Упрыгожвала яго драўлянай скульптурай і вуніацкім жывапісам, беларускай кафляй і аб'ёмнай «палымянай» разьбой, зіхоткім урэцкім шклом ды барокавай ляпнінаю. Запальвала сьвечы й адлівала званы. Стварала для яго гімны й прамаўляла казані. Друкавала для яго кнігі й прымала ў гэтым храме ўсе навакольныя народы. Беларуская культура стала фарпостам эўрапейскасьці для аграмадных прастораў Усходу. Беларуская культура змясьціла ў сабе самую сутнасьць Эўропы. Духовасьць. Талерантнасьць. Інтэлігентнасьць. Хрысьціянскую этыку.

Беларускасьць у вялікіх культурах нашых суседзяў можна беспамылкова вызначыць па гэтых родавых рысах. Тонкіх да вытанчанасьці, светлых да азарэньняў, высокіх — да Найвышняга! — рысах хрысьціянскае культуры. Беларуская культура прызначаная ў першую чаргу для культываваньня рэлігіі. Таму беларуская мова гучыць як малітва, беларуская проза — як пропаведзь, беларускі верш — як вершы Бібліі. У дойдзтве ў нас, што б ні рабілі, заўжды атрымліваецца храм, у скульптуры — сьвятая сям’я ды апосталы, любая карціна ператвараецца ў абраз, а сьпевы — у гімны пакаяньня ды праслаўленьня.

Нажаль, сёньняшняя эўрапейская культура, пазбаўленая адпачатнага хрысьціянскага зьместу, зь яе гуманістычным узьвялічваньнем чалавечага й ігнараваньнем Богага, перажывае эпоху заканамернага тленьня. Эўропа губляе эўрапейскасьць — і менавіта таму саступае дынамічнай, ідэалістычнай і ўсё яшчэ хрысьціянскай Амэрыцы. Беларускасьць, натхнёная, духовая, мае ўсе шанцы неўзабаве ўварвацца сьвежым ветрам ў затхлае закатнае валадарства Старога Сьвету — як альтэрнатыва эўрапейскаму дэкадансу, на чале цэлае хвалі з Новай, Усходняй Эўропы. Таму будучыня беларускае культуры — у кнігах: так, як Біблія Скарыны, першадрукі Ліцьвіна, Федаровіча й Мсьціслаўца, Статут і Мэтрыка для Сярэднявечча, у сучаснай цывілізацыі інфармацыйных сыстэмаў беларускае слова, быццам ключ, зноўку адамкне сэрца Эўропы.

Будучыня беларускае культуры — у голасе. Голасе сьпеву, малітвы, казані. Любоў і вера, распушчаная ў этэры радыёхваляў, нябачная, але ўладарная — вось, што адпавядае сутнасьці бязважкай беларускай культуры! Будучыня беларускае культуры — у мове. Мове, што адраджаецца зь віру Міжмоўя, унікальнай тысячагадовай паліфаніі на галоўным эўрапейскім скрыжаваньні.

Беларусь — самае месца для сынтэзу новай эўрапейскай літаратуры, музыкі, мастацтва. Паслухайце хаця б «Народны Альбом», «Я нарадзіўся тут», трыб’ют *Derache Mode*, пачытайце тэксты «*Arche*», пераклады Сёмухі й Баршчэўскага, паглядзіце спэтаклі Мазынскага, жывапіс Шчамялёва й графіку Селяшчука, карціны Вашчанкі ды габэлены Кішчанкі!. Культура сымбалю, лёгкага дотыку, позірку ў нябёсы, прыслухоўваньня да шэпту, водару духу, культура адноўленае Эўропы III тысячагодзьдзя ўжо нараджаецца ў Беларусі — тут і цяпер. Бо беларуская культура ідэалістычная, самаахвярная й місіянерская. Гэта яе асноватворная асаблівасьць і неразбуральны падмурак. Бессэнсоўна камплексаваць з прычыны адсутнасьці ў Беларусі беларускіх матар’яльных каштоўнасьцяў — бо каштоўнасьць беларускае культуры ня ў гэтым. Гены беларускасьці закладзеныя ў словах, кнігах, нотах і скарбах культураў паловы Эўропы. Якраз такое эвангельскае багацьце і ёсьць прадметам нашага нацыянальнага гонару.

Як сапраўднае сэрца, беларуская культура напампоўвала і Польшчу, і Расею, і Ізраіль жыцьцядайнымі штуршчамі.

Польская літаратура: Міцкевіч! Нямецэвіч! Сянкевіч! Ажэшка!.. Музыка: Манюшка! Карловіч! Агінскі!.. Мастацтва: Рушчыц! Орда! Стрэмінскі!.. Кожнае імя — як удар пульсу, як удых-выдых, як порцыя волі, насычанай кісьляродам.

Для велізарнай Расеі Беларусь сьціскалася ў кулак і білася яшчэ часьцей, яшчэ мацней. Рытмова, акордамі музычнае клясыкі. Глінка! Стравінскі! Рымскі-Корсакаў! Шастаковіч! Высоцкі! Макарэвіч! Растраповіч!.. Важкімі ўдарамі, прапячатваючы вечнасьць прозы й паэзіі адціскамі друку. Федаровіч! Мсьціславец! Полацкі! Дастаеўскі! Пісараў! Грын! Бярдзьяеў! Еўтушэнка! Твардоўскі!.. Мімікай, жэстамі, інтанацыяй, усёй сваёй драматычнай істотай, адчайна й самааддана. Азарэвічы! Качалаў! Неміровіч-Данчанка!

Напружанае аграмаднымі абшарамі Азіі й цяжарам эўрапейскае цывілізацыі, беларускае сэрца ўсё-ткі высільвалася з астатняе моцы для Ізраілю, расьсеянага па ўсім сьвеце: Шагал! Бакст! Суцін! Азгур! Замэнгаф! Азімаў! Бэн-Эліэзэр! Мэндэль-Сфорым! Бейлін! Дуглас! Сарноў!..

Беларуская культура — натура летуценная, рамантычная, задуменная. З глыбокім позіркам, што шукае вышыняў. Зь мілай усьмешкай, цярпліва хаваючай боль. Менавіта такім чынам, на прасьвет у неба, чытаюцца галоўныя беларускія тэксты. Менавіта гэтак, з малітоўна складзенымі рукамі, трэба сьпяваць шчымлівыя й балючыя беларускія песні.

Беларуская культурная традыцыя, заснаваная на асваеньні колішніх паганскіх абрадаў хрысьціянскім сэнсам, спаўняе сваю эвангельскую місію дагэтуль. У сілу дзесяцівяковага досьведу беларушчына гатовая й сёньня апаноўваць ды мяняць знутры любую культуровую зьяву сучаснага сьвету.

Культура ёсьць інстынктыўным або ўсьвядомленым імкненьнем чалавека ўвасобіць нацыянальную ідэю, закладзеную Госпадам, па-Божаму творча. Беларуская культура — гэта тварэньне Духа праз рухі мільёнаў душаў, парыў і прарыў у вышыні, да ідэалу Хрыста. Сьціпляя, але высокая, ціхая, але пранізлівая, мяккая, але моцная, някідкая, але надзіва прасьветленая й хвалюючая!.. Толькі прыглядзіцеся — вы заўважыце яе ў кожным беларусе. Гэтая хада, гэтыя рухі — пяшчотная ласка і чуйная плястыка, даведзеныя да дасканаласьці ў балете Елізар’ева. Ціхая гульня апушчаных вачэй, артыстычная дыпляматыя, шчырае жаданьне «каб усё было добра», удаваная лагоднасьць і шчырая спагада, усе гэтыя пераўвасабленьні дзеля суразмоўцы ды гледача — у ідэальным выкананьні актораў Нацыянальнага акадэмічнага драматычнага тэатру імя Янкі Купалы.

Паталягічна вінаватая ўсьмешка, ветлівасьць, стрыманасьць, агіда да гвалту й слабасьць да вершаў... Беларуская інтэлігентнасьць, такая заўважная ў любым саюзе творцаў, любой настаўніцкай ды ўвогуле любой прыстойнай кампаніі ў радыюсе 300 км ад Менску.

Інтанацыі голасу, быццам перабор струнных, сьпеўнасьць самае праявінае гутаркі, і высокія-высокія песьняроўскія ноткі.

Сылюэты беларусчак — як сьветлае й лёгкае віленскае барока ці готыка касьцёлу Сьвятое Ганны. Постаці мужыкоў-беларусаў — прысадзістыя й моцныя, як цэрквы-крэпасці — Сынкавічы, Мураванка, Камаі, Супрасьль.

Усе цені, тоны, паўтоны й нюансы глыбокага беларускага мастацтва ў абліччах!..

Калі ўваходзіш у беларускі касьцёл, стромы харал чыстага й урачыстага, і чуеш імшу са званочкамі й дружным адказам вернікаў, з розгаласам рэха; калі слухаеш у царкве літургію, настолькі сьпеўную й мэлядычную па-беларуску, зь мігценьнем сьвечак у такт нотам і жагнаньнем адпаведна формулам Слова; калі пяеш «Гасподзь — Пастыр мой», магутны псалм на пратэстанцкім праслаўленьні, цудоўную паліфанію малітоўных галасоў — адчуваеш, як уся твая істота суладна гучыць, дрыжыць, дыхае... Жыве!..

І пачынаеш разумець, адкуль у Беларусі такая культура.

Адухоўленая. Натхнёная. Поўная гармоніі. Сымбалічная. Багавейная да Слова. Этычная. Паэтычная. Патэтычная.

Адсюль песьняроўскія песьні.

Адсюль Багдановіч, Купала, Быкаў.

Адсюль Нясьвіж, «Чорны квадрат» і «Наша Ніва».

Вось адсюль. З храму. З душы, поўнай Духа. Звыш.

Бо беларускасьць — ад Бога.

Summary

AT FIRST GLANCE THE OFFICIAL MEETING WITH BELARUS LOOKS POORLY

Pavel Sevjarynets

This article is an introduction to the chapter titled “Belarusian culture” from the book “I Love Belarus” by Pavel Sevjarynets. Whether you would read it in Belarusian you would find that the Belarusian culture is so nice and unique as Belarusian language is. This introduction as the entire book was written with so much love about the existence, culture, and traditions of Belarusian people.